

НАШ ЈЕЗИК
ЛП св. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Наташа Вуловић Емонтс, др Рајна Драгићевић, др Милена Ивановић,
др Владан Јовановић, др Јелена Јовановић Симић, др Марина Николић,
др Ђорђе Оташевић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: *Birograf comp d.o.o.*, Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : *Birograf comp*). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 2 (2021)

САДРЖАЈ

Поводи

- Десет година од одласка прве даме српске лингвистике
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 1–12

Чланци

- Јован Стејић: српски књижевни језик и његов рјечник – погледи и
визије једног научењака с краја прве половине XIX вијека
(НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 13–24
- Нека запажања о интратерминалности у контексту на материјалу
српског језика (ТИЈАНА И. БАЛЕК) 25–37
- Етноними у савременој српској лексикографији: лингвистички и
ванлингвистички чиниоци рјечничке обраде
(МИЛАН Д. ИВАНОВИЋ) 39–57
- Главни правци у проучавању језика права
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 59–70

Прилог

- Ново дело Милосава Ж. Чаркића, проистекло из његових претходних
радова (ИВО ПОСПИШИЋ) 71–84

Прикази

- Мијана Ч. Кубурић Мацура, *Категорија концесивности у савременом
српском језику* (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 85–90
- Илијана Чутура, *Међуоднос ћирилога и ћирилошких израза у савременом
српском језику* (АНЂЕЛА Д. ВАСИЉЕВИЋ) 91–98
- Уйо̀требa ћирилице у јавном ѿпростору (службена и јавна уйо̀требa
ћирилице)* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 99–102
- На темељима народних говора (АЛЕКСАНДРА М. АНТИЋ) 103–110

Хроника

Научни скуп *Актуелна питања српског правописа: Нови прилози српском правопису 2* (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ)..... 111–120

Списи Одбора за стандардизацију српског језика

Насиље над српским језиком 121–124

Допис Одбора за стандардизацију српског језика Заводу за унапређивање образовања и васпитања у вези са јужнословенским језицима 125–130

Актуелности

Проблем српског језика у савременом друштву: изазови, проблеми, решења 131–148

In memoriam

Тихи одлазак тихог професора. Академик Иван Клајн (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 149–152

Мр Радојка Вуксановић (СТАНА С. РИСТИЋ) 153–156

Ч л а н ц и

УДК 811.163.41'35"18"
81:929 Стејић Ј.

Оригинални научни рад
Примљено 15. октобра 2021. г.
Прихваћено 19. новембра 2021. г.

НЕЂО Г. ЈОШИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ЈОВАН СТЕЈИЋ: СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК И ЊЕГОВ РЈЕЧНИК – ПОГЛЕДИ И ВИЗИЈЕ ЈЕДНОГ НАУЧЕЊАКА С КРАЈА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XIX ВИЈЕКА

Аутор се у раду бави језичким погледима и схватањима Јована Стејића изложеним у његовим списима током друге четвртине XIX вијека: питањима концепције књижевног језика код Срба, његовим планским дјеловањем на пољу књижевног језика, погледима на физиономију и устројство новог рјечника српског језика.

Кључне ријечи: Јован Стејић, XIX вијек, концепција књижевног језика, описни рјечник, српски језик.

Увод

У развоју језичке мисли код Срба Јован Стејић (1803–1853) заузима специфично и засебно мјесто. Рођен је и школовао се у Хабзбуршкој монархији. Будући лекар по струци (студије медицине отпочео је у Пешти, а завршио у Бечу), вратио се у обновљену Србију и службовао овамо као један од двојице Срба међу странцима, заузимајући важна мјеста у служби и угледне положаје у политичком животу. У краћем периоду био је лични лекар Кнеза Милоша и васпитач његових синова. Уз лекарску праксу подизао је лекарски кадар, био руководиолац грађанског санитета у Министарству унутрашњих дела, те радио

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

на развоју српске медицинске терминологије.¹ Стручна медицинска терминологија и залагање за њено обликовање и унапређење могле би да чине оно средишње поље из којег је потекло Стејићево непосредније интересовање за питања српског књижевног језика уопште, посебно када се има у виду средина XIX вијека (надасве година 1847), као преломни период у његовом развоју. То је период када Вукова реформа језика и правописа још није добила званично признање, период у којем су се још снажно сучељавале различите струје, прогресивна (с Вуком и Даничићем прије свега) и регресивна (са нпр. Стеваном Стратимировићем, Лукијаном Мушицким и Јованом Хацићем прије свих). Јован Стејић се по својим схватањима налазио између двију матица – наклоњен добрим дијелом Вуку као реформатору, његовим гледиштима, његовом ауторитету, у својим списима се залагао за неки средњи пут у развоју српског књижевног језика, надасве у погледу његове ортографије. Излажући на махове смјела и напредна схватања која ће тек тридесетак година касније с појавом Новаковићевих списа (у првом реду Новаковићеве *Посланице о неговању језика српског*), стећи зрелије и чвршће обресе, Стејић чини важну карик у развоју српске језичке мисли. То је разлог да се, послије Селимовића, Нуорлуота (Juhani Nuorluoto), Младеновића и Поповића, још једном вратимо на гледишта Јована Стејића и да његово поимање књижевног или стандардног језика (развијано у периоду од 1826. до 1853. године), размотримо на прегледан и систематичан начин уз нова запажања и досад непомињане детаље. Одмах да се каже, аутор ових редова не дијели у потпуности мишљење Љубомира Поповића изражено у раду *Стејићева концепција српског књижевног језика*, у којем се наглашава да је Стејић „књижевнојезички планер и књижевнојезички идеолог“ (Поповић 1995: 28), нити да је он у својим списима представио иоле потпунију **концепцију** књижевног језика као што то Поповић тврди. Иако у Стејићевим списима има нечег што би се заиста могло оквалификовати као план или планско дјеловање у погледу развоја књижевног језика, он није идеолог у потпуном смислу те ријечи (као што су нпр. Вук Караџић

¹ Просветина *Мала енциклопедија* за Стејића наводи: „[био је] писац и културни радник; од 1829. радио као лекар у Србији, али се убрзо развишао са кнезом Милошем и прешао у Земун; у Србију се вратио коначно 1840. и постао начелник санитета, затим секретар Државног савета. Пристао је уз Вукову реформу, али је није у потпуности усвојио“ (МЕР). У енциклопедија која је временски претходила овој, наводи се да је учио медицину у Пешти и Бечу, те да је докторирао 1829. године. Надаље овамо стоји: „Стејић као књижевник није био оригиналан писац, а још мање умјетник. Он је као досљедан Доситејевац настојао само да пишући оплемењује свој у култури заостали народ, и да му пружа науку за моралну и тјелесну хигијену“ (Енци. Станојевић IV).

или Стојан Новаковић), нити његова представа о књижевном језику има елементе потпуно осмишљене концепције. Код Стејића је све ипак у назнакама, а и оне су дате с доста обзира, углавном дакле без потпуно оформљених гледишта. Његова књижевнोजезичка мисао настала је као производ општих међујезичких трвења, посебно карактеристичних за другу четвртину XIX вијека. Настојаћемо надаље да то увјерљивије покажемо користећи се углавном изводима из његове заоставштине, истовремено се осврћући на схватања аутора од Новаковића наовамо, који су разматрали или анализирали Стејићеве језичке погледе.

Стејићеве језички погледи и схватања у свјетлости проучавалаца његовог рада

Стојан Новаковић у свом обимном спису *Српска краљевска академија и неговање језика српског* помињао је Јована Стејића у више наврата. Хвалио је његову даровитост и опште образовање, али је такође истакао да даровитост и образовање „нису могли бити довољни за посао коме је требало нарочитих знања, и његов предлог вреди само по идеји“ (Новаковић 1888: 12). Новаковић је овдје мислио на његов спис означен као *Предлог за српски речник и српску грамаику* (1853). Ипак, Новаковић је понегдје касније користио Стејићеву аргументацију, посебно његово залагање да се за основицу српског књижевног језика узме тзв. „источни говор“ (Новаковић 1888: 67). Под источним говором и један и други су подразумијевали оне говоре које је Александар Белић означио као „централни дијалект“ (Белић 1906: дијалектолошка карта у прилогу), касније као шумадијско-сремске говоре, а ови се данас, у савременој дијалектолошкој литератури, обухватније и с више оправдања именују као шумадијско-војвођански говори.

Средишње мјесто у Стејићевим списима чини упоредно разматрање суодноса славеносрпског и Вуковог језика. Упоредијући „славјански језик“ и народни језик (Вуков и вуковски), у расправи насловљеној *За и против Вука*, Мехмед Селимовић се о њима изразио у поетској форми: „Славјански језик је вештачки, углађен, јер је завршен, укочен јер је издвојен, канонизиран јер служи мањини, вишој класи; народни је жив, бујан, многострук, јер је средство споразумевања широког круга људи. Један је [„славјански“] свечано патетичан, други слободно пуст. Један воли апстрактне и веома општене речи, јер много шта крије из стварног живота, и радије формулише илузије, често ванвременске, о друштву чији је израз; други је веома конкретан, сасвим овоземаљски, о свему говори отворено, нема разлога ни интереса да ишта крије, и радије формулише стварност

него њену сенку“ (Селимовић 1967: 98). Ова флуидно изражена представа о језику једном и другом, у свим сегментима несумњиво тачна, ослања се на оцјену Павла Ивића дату у студији о Вуковом *Српском рјечнику*. У наведеној студији стоји да је Вуков језик махом сведен на сеоски амбијент, те да је наметање тога језика наметало и потребу попуњавања лексичког фонда како би овај могао да служи захтјевима модерног књижевног језика (исп. Ивић 1966, посебно одјељак 79–96). Селимовићева запажања о језику славеносрпском и народном имају нечег заједничког са Стејићевим гледиштима о језику његовог времена. Стејићева језичка схватања најпотпуније су изражена у спису *Језикословне њрмедбе* (Стејић 1849), за који Селимовић наводи да је „једна од првих озбиљних критика на Вуков језик“ (Селимовић 1967: 98). Аутор *Језикословних њрмедби* оцијенио је као сасвим исправан и надасве нужан поступак преузимања или грађења нових ријечи које би духом својим (творачким и значењским) биле саображене духу народног језика, те тако и посве прикладне при преводу тако сложене књижевнојезичке материје какву чини узвишено штиво *Новога завјетѝа* у преводу Вука Стефановића Караџића. „Зато смо – наводи Стејић – свагда изъ нужде, као и Г. Вукъ садъ [преводећи Нови завјет], такове потребне, у народномъ нашемъ езыку неналазеће се рѣчи узимали и правили, и при томъ смо мислили и држали да чинимо само што е добро и што треба“ (Језикословне, 4). Превдећи *Нови завјетѝ* Вук је тако пренебрегао своје основне поставке о народном језику као књижевном, указујући својим преводилачким подухватом на путеве снажења и богаћења књижевног језика, прије свега у погледу способности да изражава суптилније мисаоне или појмовне садржаје који увелико надилазе могућности понарођеног књижевног језика чији изражајни потенцијал није увелико надмашао опредмећене садржаје. Стејић је на овај начин оживљавао „питање средњег слога“ (Селимовић 1967: 99). С обзиром на то да је „неискварени народни језик веома сиромашан“ (Селимовић 1967: 100), размицањем замишљених оквира отвара била би се нова перспектива за ширења његових изражајних могућности.

За развој језичког израза, за помак који није био својствен Вуку (углавном опсејднутом језиком простога свијета и језиком народних умотворина које је изњедрио тај исти сељачки дух), Селимовић апострофира да Стејић указује и на друге друштвене слојеве, а то су варошани, те образовани и учени људи, тј. онај Стејићев трећи ред који „зна и говори свој језик онако и онолико, како се и колико он у њему према потребама умнога живота изобразио“ (Селимовић 1967: 100). Представа о тзв. Стејићевом **средњем слогу** заправо је представа о језику

свих друштвених сталежа и слојева у који би били инкорпорисани изражајни елементи већ посвједочени код угледнијих писаца његовога времена (исп. Грицкат 1996: 11). У погледу развоја књижевног језика тек се стигло само до почетка. Зора нашега „књижества“ – сматра Јован Стејић – оличена је била у Вуковом преводу *Новога завјешта*, гдје је већ заправо у некој мјери прихваћен средњи слог (исп. Селимовић 1967: 102). Тај значајни, умни и надасве надахнути превод тако сложеног садржаја, тако сложене књижевнојезичке материје који стоји на самом почетку развоја модерног српског књижевног језика, Мехмед Селимовић је оквалификовао овако: „Посебна арома старине, постигнута употребом архаичних речи, поетско свечани тон који одговара материји, богата мелодија разрађене реченице, виталан спој народног језика, свежина неологизама, посрбљених и непосрбљених славјанских речи, то је респектабилни с р е д њ и с л о г, прилагођен садржају који изражава, времену у којем је настао и ствараоцу који га је реализовао“ (Селимовић 1967: 102, у фусноти).

Јухани Нуорлуото и Александар Младеновић бавили су се углавном графјом, фонолошком структуром, ортографијом Стејићевих списа, мада и у њиховим радовима има општих запажања о Стејићевом језику. Тако нпр. Нуорлуото запажа сљедеће: „У историји формирања српскога стандарда у предстандардном периоду у првој половини XIX века, Јован Стејић (1803–1853) припада оној средњој генерацији за чије је време, почевши од 20-их година, однос народног језика према рускословенском, и њему сродном славеносрпском, био увелико рашчишћен у српској књижевности“ (Нуорлуото 1988: 151). Јован Стејић, у првом реду као преводилац и писац забавних штива без већег умјетничког домета, имао је извјестан утицај на ондашњу нашу културну јавност. „Тај утицај се огледао не само у Стејићевим идејама о тадашњем српском књижевном језику већ и у угледању других на сам његов језик, на један тип славеносрпског језика који је био србизирани у великој мери“ (Младеновић 1990: 139). Процес посрбљавања славеносрпског језика био је итекако очигледан и у списима поменутога аутора: у ранијим радовима свеprisутан је дух славеносрпског, а касније се супстанца овог језичког типа све више србизира, посебно у погледу лексике (ријеч је о обиљу лексике с несрпским фонетизмом у почетној фази Стејићева дјеловања), која у новијим радовима све више поприма српске форме (исп. Младеновић 1990: 141).

Најтемељитија оцјена Стејићева дјела потекла је из пера проф. Љубомира Поповића. У обимном раду под насловом *Стејићева концепција српског књижевног језика*, Поповић је (изузимајући питања

графије и правописа), дао детаљан преглед развоја Стејићевих погледа, у којем средишње мјесто чини рјешавање књижевнојезичких питања код Срба у другој четвртини XIX вијека. У том погледу његова активност као да има програмски карактер, али је тај програм изложен спонтано, већ према томе шта му се у раду наметало као материја. Даљу анализу Стејићевих језичких схватања вршићемо ослањајући се веома често на запажања Љ. Поповића изложена у поменутој студији.

***Стејићеви погледи на српски народни језик у књижевности
и на начине његовог уобличавања и богаћења***

Преводећи Хуфеландову *Макровиоџику* (*Макровиоџика или наука о њродуженију живоџа човеческог*, Беч 1826), Стејић у начелу заступа доситејевске погледе на језик комуникације и културе, тј. залаже се за онај језик „који зна свештеник и судија, трговац и рукоделац, земледелац и служитељ“ (Макровиотика, XIV). Како наводи Поповић (1995: 3), „Ради се, дакле, о доситејевском, просветитељском, функционалном, утилитарном понарођивању језика књижевности“. Понесен идејом националног буђења и јачањем свеколике националне свијести, Стејић сањари (а то унеколико и друштвеноисторијске прилике налажу), „да српски пород у српском дому српско, а не туђе руо носи“ (Макровиотика, XVI). Заоштравајући надаље погледе, он прави српски живи језик матерњим назива, сматра га језиком који би надаље морао да буде у функцији писмености и образовања: „он је нама лак и слadak и природан; он дакле може и мора и књижеван наш језик бити“ — за разлику од „старославенског“ који иако „красань езыкь за себе и свое свете предмете... заиста је данась одвећ мало полезань“ (Огледи, 159). Стекавши увид у последња дјела Јоакима Вујића, Милована Видаковића или у штива других неуких људи који имају профани садржај, Стејић се обрушава на њихов језик сматрајући да он „заиста свакиј, па и најстрожиј укорь заслужуе“ (Језикословне, 6 стара графија). За разлику од Вука Караџића који се залагао за чист народни језик и углавном га афирмисао у својим списима, Јован Стејић је за знатно ширу базу у погледу **друштвене стратификације**. Он сматра да су „редови грађана“ (тј. друштвени слојеви: сељаци или прости људи, варошани, образовани и учени људи) сваки понаособ носиоци одређених језичких одлика које би требало на неки начин да се здруже, чинећи тако „општый езыкь свега народа“ (Језикословне, 8 стара графија). То је дакле језик, укратко – наводи Стејић на једном мјесту – „кадь е онь уеданпуть езыкь и свега дораслога народа и свестране нџгове учености“ (Језикословне, 9), језик чији лексички систем садржи

не само ријечи које прост свијет користи, „него и оне, кои се занимао с предметима препростране области науке и умјтности ... те јошт и правилан и углађен, па и довољан за живот и потребе свега народа“ (Предлог, 2). Аутор поменутих списа посебно истиче да овај трећи слој, тј. учени и образовани људи или књижевни ствараоци, имају пресудну улогу у обликовању и уређењу тако пројцираног језика: „тако образован и учен човек тражи и прави нужне рѣчи за предмете неизмѣрне области науке и потребе снажне уметности, и дае езику ону правилност и чистоту, и ону јасност и обилност израза, која задовољава облагорођено люудско чувство“ (Предлог, 2).

Стејић као да прави разлику између народног језика у књижевности и понарођеног књижевног језика. У ствари, у једном и другом (савременим рјечником речено) види својеврсне варијетете. Први је за књиге неуглађен: не могу се књиге да пишу на начин „као што се (обично) у дружини говори“ (Макровиотика, XVI), а да би изразио сложеније и веће мисли тај живи језик „онај ред и изглед добити мора, кои га бар с поля тако отликуе от онога, коим баба Санда и пастир код оваца говори“ (Макровиотика, XVI). Наводећи шири цитат из поменутога Стејићева предговора, Љ. Поповић (1995: 8) говори о синтаксичкој и стилској неадекватности народног језика. Очито и Стејић у народном језику види неуређен систем који би се даљом надградњом и његом могао и морао да превазиђе. Стејићеве ријечи „ред и изглед“ у том смислу би морале да се односе на синтаксичко и стилско устројство књижевно уобличених штива. Ако је Јован Стејић планер и идеолог, како га Љ. Поповић назива (Поповић 1995: 28), плански карактер његових схватања нигдје није тако очигледан као у овом наводу: „што е наш србски (у старом смислу) език за више науке, гди се израженія налазе, коя простота никад прилике није могла имати да употребљава и за коя дакле ни речи није могла изнаћи, јошт доста недостаточан и несовршен, и што се дакле за така или необичне или славенске или нове речи употребити морају, које такође образ са свим простога езика променю“ (Макровиотика, XVI, стара графија). Надаље, он говори о потреби да дух и чистота тако понародњеног књижевног језика остану ненарушени, да он ипак поприми својства уређеног језика какав је језик напреднијих народа² – и ту је Стејић несумњиво идеолог, како га проф. Поповић у поменутој студији назива. Одјељак о улози српског

² Љ. Поповић је то оквалификовао овако: „Према томе, нако се опредељује за народни језик у књижевности, Стејић је уверен да – због културног нивоа народа, а не само језика – говорни језик није ни довољно богат ни довољно дотеран да би, такав какав је, био књижевни језик“ (Поповић 1995: 9).

народног језика у књижевности Стејићева времена завршићемо управо ријечима Љ. Поповића: „Дакле, данашњом терминологијом могло би се рећи да тај језик треба да буде елабориран, полифункционалан и култивисан“ (Поповић 1995: 10).

Стејићјево залагање за лексичку кодификацију: ојшћи рјечник српскога језика, његова дијалекатска основица и његово усћројсћво

Своје схватање о српском књижевном језику свога времена, његовој основици, његовим носиоцима, богаћењу и ширењу његовом, о улози људи од пера и тежњама усмјереним ка обликовању и усавршавању књижевног језика, Стејић је на неки начин резимирао у првој половини расправе насловљене као *Предлог за српски речник и српску граматику* (1853). Поједине изводе из назначене расправе уклапали смо у претходном одјелку, јер су они били битни за развој Стејићеве језичке мисли (а и та мисао је постепено сазријевала или имала своје мијене), за успостављање опште представе о народном и књижевном језику нашем током друге четвртине XIX вијека. У поменутоме *Предлогу* о граматици српској готово да нама ни ријеч; једино се Друштво српске словесности именује као иницијатор и носилац посла: „Што се Граматике тиче, ако Друштво нађе за добро, да оно и њу овомъ приликомъ сачини и узъ свой Словаръ изда, то ова да се едномъ само члену на израђенѣ преда, и я судимъ најболѣ Г. Профессору Србске Граматике“ (Предлог, 13).

Стејић је имао прилично јасну представу о „нестандардизованости доситејевског језичког узуса“ (Поповић 1995: 19). Према његовим схватањима, Доситејеву језичку оријентацију подривали су на неки начин и Вуков *Рјечник* и Вукова граматика. Зато је овај у *Предлогу за српски речник и српску граматику* настојао да, опет у опреци са Вуковим гледиштима, разријеша три најважнија питања.³

а. Ко би требало да кодификује рјечник (и граматику)? Такву улогу аутор намјењује Друштву српске словесности, које би, по своме значају и природи свога положаја, имало да се поведе за италијанском академијом („Академија делла Круска“), француском академијом и руском академијом (оном што је „преустроена у Петербургу“), које су дале посебан допринос развоју књижевног језика својих народа „свака

³ Љубомир Поповић говори о два важна питања и формулише их овако: „ко треба да кодификује речник и граматику“ као прво, а као друго: „кад се ради о речнику, шта треба да уђе у њега, односно шта чини српски књижевни језик“ (Поповић 1995: 19).

своимъ Словаромъ или Рѣчникомъ и поредъ тога своіомъ Грамматикомъ“ (Предлог, 4).

б. Које нарјечје треба да чини дијалекатску основицу српског књижевног језика? Питање унификације српског књижевног језика Стејићева времена једно је од средишњих питања његових језичких визија или његовог језичког програма. Насупрот Вуку Караџићу, који се определијели за „јужни говор“, Стејић се залаже са „сремско“ нарјечје и екавски изговор као основицу српског књижевног језика, истовремено и као дијалекатску основицу рјечника српског језика чију је израду намијенио Друштву српске словесности: „и мы дакле, ако смо ради, као и они [просвећени народи] быти, морамо се єднымъ књижевнымъ наречіемъ послуживати“ (Огледи, 174). Као аргументе Стејић наводи да је **сремско нарјечје** најправилније и најчистије, што је Срем средоточна област српских земаља, што се досад највише писало сремским наречјем: „Сремско ... нарѣчіє говори већа часть нашего народа, а именно она, коя живи у србскомъ Княжеству ... после у Срему, кои є средоточный край србски земаля ... Наиправилниє и најчистиє пакъ говори се овымъ нарѣчіемъ у Србиі у посавскимъ и подунавскимъ краєвима одъ Дрине до Мораве, и у цѣлой средини нѣной, кою су пре Шумадиомъ звали“ (Језикословне, 34). Ту идеју је 30-ак година касније прихватио и Стојан Новаковић. Новаковић је цијенио језик српских народних умотворина и Вуков јекавски израз, али је ипак примат давао Шумадији и Војводини као најнапреднијим срединама, срединама у којима се екавски књижевни израз увелико развио, те је и сматрао како управо те области морају имати одлучујућу улогу у профилисању књижевног језика његовог времена (исп. нпр. Новаковић 1888: 42). Како год да се узме, Стејићева замисао о избору дијалекатске основице српског књижевног језика у XIX вијеку претходила је Новаковићевим погледима, што то и овај признаје: „Др. Ј. Стејић је бранио источни говор, тражећи да он остане основа књижевног језику“ (Новаковић 1888: 59). Зато и с овако велике временске дистанце Стејићу ваља одати признање за веома смјела и напредна књижевнојезичка схватања.

в. Шта у лексичком погледу треба да уђе у рјечник како би нова лексикографска замисао (онако како то Стејић види), попримила обиљежја српског књижевног језика? У Стејићевим визијама „санкционише се дотадашња доситејевска елаборациона пракса и организује додатна“ (Поповић 1995: 20). Нови рјечник по Стејићевој замисли морао би да обухвати ријечи из трију извора: ријечи из народног језика, ријечи из књига, те новостворене ријечи за потребе терминологије и струке. Пре-

ма **ријечима из народа** ваљало би да се Друштво српске словесности односи као што се односио Вук Карацић у своме *Српском рјечнику*, али би се Вуков допринос и опсег Вуковог лексикона морао надмашити. Такво прегнуће могли би да предузму свештеници, учитељи и чиновници, који би попунили празнине уочене у Вукову *Рјечнику* и приложили „баръ оне ређе рѣчи и изразе, коє се значаємъ своимъ у обзиру смисла и характеристике нашега ѣзика одликую“ (Предлог, 8). Што ли се тиче **ријечи из књижевних дјела**, Стејић мисли на Доситејево доба и на прву половину XIX вијека: „еръ већ имамо предъ собомъ плодове труда и искуства поедини књижевника одъ читавога готово єдногъ вѣка“ (Предлог, 3), па и то што су ови у погледу писмености учинили да се „свойски претресе и размотри“, те да се прикупи и „уреди у єдно цѣло, по яснымъ и довольнымъ правиламъ“ (Предлог, 5). У том погледу, Стејић се залаже за употребу нужних ријечи из славеносрпског језика у недостатку правих ријечи из народа, јер оне „колико ий годъ по потреби буде было, заиста неће нѣгову свойственость и оригинальность измѣнити или изопачити“ (Предлог, 11). Када су посриједи **новостворене ријечи**, Стејић је склон пуристичком схватању, али допушта и могућност употребе и страних ријечи и то посве селективно: „Свака туђа, па и турска рѣчь, была она колико му драго уобичасна, нека є искључена, осимъ оне, у мѣсто коє се никако небы могла права српска рѣчь наћи или нова згодна начинити, было то одъ грађе србске или сродне, нарочито старославенске“ (Предлог, 7). Терминолошку лексику тек треба стварати, „а коє су [ријечи] већ створене, оне бы намъ најболѣ могли скупити и дати ГГ. Профессори и други наши учени люди, свакий одъ оне специјалности, коіомъ се онъ изъ склоности или по дужности понаособно занима“ (Предлог, 9). Код сваке ријечи код које „што лексикално треба“, давале би се информације о правилности употребе, назнаке о томе да ли се ради о реалној или фигуративној употреби, а по потреби и то илустровало примјерима из говорног језика, народних умотворина или какве стручне области, већ према томе којем слоју лексикона дата ријеч припада (исп. Предлог, 9).

ИЗВОРИ

- Макровиотика: Христ. Вилх. Хуфеланд, *Макровиотика или наука о ѝродуженію живоїта човеческог*, књ. I (предговор: Јован Стејић), Беч, 1826.
- Огледи: *Огледи умне науке (Забава за разум и срце)*, књ. IV, Будим, 1836, 157–182.

Језикословне: Ёзыкословне примѣтбе на предговоръ Г. Вука Стеф. Караџића къ преводу Новогъ Завѣта, *Гласник Друштва срѣске словесности* II, 1849, 1–42.

Предлог: Предлогъ за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматику, *Гласник Друштва срѣске словесности* V, 1853, 1–13.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1906: Александар Белич, *Диалектологическая карта сербского языка*, Сборникъ статей по славяноведению, Санктпетербург, 1–59.

Грицкат 1996: Ирена Грицкат-Радуловић, Наука о језику у делатности Академије, *Глас САНУ CCCLXXIX*, Српска академија наука и уметности (Одељење језика и књижевности, књ. 15), Београд, 1–83.

Грицкат 2020: Ирена Грицкат, *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка исцраживања савременог срѣског језика)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије.

Енци. Станојевић: Станоје Станојевић (ур.), *Народна енциклопедија срѣско-хрватско-словеначка*, књ. I–IV, Загреб, 1925–1929.

Ивић 1966: Павле Ивић, О Вуковом Рјечнику из 1818. године, у: Вук Стефановић Караџић, *Срѣски рјечник 1818*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. II, Београд: Просвета–Нолит, 19–188.

Јовановић 1967: Јован Јовановић, Доктор Јован Стејић и реформа књижевног језика и правописа, *Уствари*, год. IX, бр. 32, Шабац, 13–29.

МЕР: *Мала енциклопедија Просвети*, II изд., Београд: Просвета, 1969.

Младеновић 1990: Александар Младеновић, Једна значајна књига о језику Јована Стејића (приказ), *Јужнословенски филолог* XLVI, Београд, 139–142.

Новаковић 1888: Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског (Посланица Академији наука философских), *Глас Срѣске краљевске академије* X, Београд, 5–87.

Нуорлуото 1988: Juhani Nuorluoto, Језички тип Јована Стејића у конфронтацији са вуковским типом стандардног језика, *Научни сасијанак слависти* у Вукове дане 17/2, Београд, 151–159.

Поповић 1995: Љубомир Поповић, Стејићева концепција српског књижевног језика, *Књижевност и језик* XLIII/3–4, Београд, 1–31.

Селимовић 1967: Мехмед Селимовић, *За и ѿроштив Вука*, Нови Сад: Матица српска.

Скерлић 1953: Јован Скерлић, *Историја нове срѣске књижевности*, Београд: Издавачко предузеће „Рад“.

Недждо Г. Йошич

ЙОВАН СТЕЙИЧ: СЕРБСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК
И ЕГО СЛОВАРЬ – ВЗГЛЯДЫ И ВИДЕНИЯ ОДНОГО УЧЕНОГО
КОНЦА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Резюме

В развитии языковой мысли у сербов, Йован Стейич (1803–1853) занимает особое и отдельное место. Его сочинения, в большинстве случаев, возникшие в течение второй четверти XIX века, сохранили по сей день своеобразную свежесть и актуальность. Как интеллигент без настоящего лингвистического образования, для Стейича все-таки характерны прогрессивные и широкие понимания, относящиеся к развитию стандартного литературно-языкового выражения. Анализируя природу литературного языка у сербов, он открыл несколько важных языковых вопросов: вопрос т. н. среднего слога, вопрос языковой стратификации (роль всех общественных слоев в образовании языкового стандарта), вопрос внедрения слов, характерных для славяносербского языка, вопрос роли слов иностранного происхождения в литературном языке, вопрос диалектной основы стандартного языка (настаивал на том, чтобы сремский говор в более широком смысле стал его диалектной базой). Как новатор и человек, который в большой мере свободно думал, (хотя весьма внимательно учитывал роль авторитетов, напр., Доситея и Вука), Йован Стейич показал известную самостоятельность в размышлениях, склонность к созиданию и планомерному действию в отношении развития литературного языка у сербов.

Ключевые слова: Йован Стейич, XIX век, сербский литературный язык, словарь.